

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНА СПРАВА

УДК 94(477.51):069

В.А. Казимір

МУЗЕЙНА СПРАВА У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В. ДУБРОВСЬКОГО

У статті систематизовано й проаналізовано студії В. Дубровського, які стосуються розвитку музейної справи в Україні.

Ключові слова: В. Дубровський, музейна справа в Україні.

До діапазону наукових інтересів Василя Дубровського (1897-1966) належали історія України, архівознавство, музеєзнавство, бібліотекознавство, тюркологія, політологія та інші галузі гуманітаристики. На жаль, науковий доробок В. Дубровського досі не зібраний до купи і не систематизований, а окремі аспекти його наукової діяльності потребують подальшого дослідження.

Л. Биковський [1] та Г. Курас [2; 3] займалися впорядкуванням біографії В. Дубровського. О. Коваленко [4; 2; 5; 6] та В. Ткаченко [7] розглядали його постать у контексті розвитку краєзнавчого руху, І. Матяш – в галузі архівознавства [8], М. Дмитрієнко та О. Ясь присвятили розвідку його внеску в охорону пам'яток культури в Україні [9]. Водночас студії В. Дубровського у сфері музеєзнавства не здобули належного висвітлення у науковій літературі.

Відтак, метою даної розвідки є систематизація студій В. Дубровського, які стосуються музейної справи, та визначення їх місця у науковому доробку вченого.

У червні 1925 р. у складі Наркомату освіти було створено Управління наукових установ Наркомату освіти УСРР (далі – Укрнаука), посаду заступника голови якого обіймав науковий керівник В. Дубровського академік Д. Багалій. Відтак, за рекомендацією останнього [10] В. Дубровський переїхав до Харкова, де з 1 червня 1925 р. і до 15 липня 1930 р. працював завідувачем музейно-бібліотечної секції [11]. Професійна діяльність та перебування на посаді голови музейно-бібліотечної секції знайшли відображення і у проблематиці публікацій В. Дубровського. Зміст його публікацій після переїзду до Харкова поповнився новою тематикою: охорона пам'яток, екскурсійна робота, музейна та бібліотечна справа. І. Матяш вважає, що проблематика досліджень В. Дубровського дещо випереджала час, адже лише згодом виникло розуміння необхідності досліджень у галузі архівної, бібліотечної та музейної справи [8, 132].

Теоретичні розробки В. Дубровського з питань типологізації музеїв, створення єдиної державної музейної мережі, підпорядкування Укрнауці чи Укрполітосвіті були надзвичайно актуальними. Як

відомо, 1 квітня 1925 р. постановою ВУЦВКу і РНК УСРР було реорганізовано Наркомосвіти УСРР, а керівництво музеями покладалося на Укрнауку [12, 59-60], яка, не без участі голови музейно-бібліотечної секції, ініціювала у травні 1926 р. нараду музейних представників, оскільки положення про підпорядкування музейних установ залишалося спірним, і за керівництво над музеями змагалися Укрнаука та Укрполітосвіта.

Доповідь В. Дубровського розкривала теоретичні засади музейного будівництва в Україні, висвітлені згодом детальніше в його численних статтях у періодичних виданнях. Основну увагу науковець акцентував на функціях музеїв: а) зберігання та експонування речей, які мають культурну й історичну цінність; б) науково-дослідна робота співробітників музею; в) екскурсійні та лекційні заходи в межах музейної інституції. В. Дубровський обґрунтував рішення про підпорядкування музейної мережі Укрнауці, оскільки музей, на його думку, перш за все наукова установа, яка водночас займається експозиційною, науковою та політосвітньою діяльністю [13, 183].

Відтак, рішення наради музейних представників дало свої результати. 16 червня 1926 р. РНК УСРР прийняла «Положення про пам'ятки культури і природи» – перший у республіці законодавчий акт загально-нормативного значення в галузі збереження історико-культурних цінностей. Згідно з «Положенням», усі пам'ятки наукового, історичного або культурного значення перебували у віданні Укрнауки та її органів на місцях. 28 вересня колегія НКО остаточно «визнала необхідним керування всією музейною роботою УСРР передати Управлінню науковими установами зі всіма робітниками, що працюють в музейному відділі УПО» [12, 64-65].

У 1926-1929 рр. Укрнаука спрямувала свої зусилля на впорядкування музейної мережі, зміцнення її матеріальної бази. Особливий інтерес становлять міркування В. Дубровського з питань класифікації музеїв, особливостей науково-дослідної та екскурсійної роботи музейних установ. На думку науковця, особливу увагу слід було приділити цим питанням, тому що «у галузі культурного будівництва на Україні нема більш забутої справи, ніж музейна». У вступній статті до збірника «Український музей» В. Дубровський писав: «Доводиться констатувати, що оволодіння тими скарбами пам'яток матеріальної культури та природи, які залишилися нам з дореволюційного часу, – є справа занедбана. Майже до останнього часу не було ще встановлено ясно й остаточно, що та як робити з музейною спадщиною, яка нам дісталася, як її зберегти, використати, збільшити» [13, 3].

Значний інтерес становлять розвідки В. Дубровського «Про потребу впланування історично-

археологічних досліджень України» [14], «Поточні справи охорони пам'яток культури на Україні» [15], «Охорона пам'яток культури в УСРР» [16] та монографія «Історично-культурні заповідники та пам'ятки України» [17]. В. Дубровський висвітлив стан справ у пам'яткоохоронній галузі, яка на той час не набула чітких організаційних форм. Він констатував, що Україна в цьому відношенні значно відставала від РСФСР. Науковець, хоча й називав термінологію штучною, розподіляв пам'ятки на музейні (рухомі) та позамузейні (нерухомі). Охорона першої категорії пам'яток найчастіше зводилася до заходів по їх виявленню, транспортуванню, інвентаризації, описуванню, догляду, консервуванню чи реставрації [16, 11]. На думку науковця, робота з охорони пам'яток у 1922-1925 рр. мала здебільшого практичний характер і проводилася переважно персоналом державних та місцевих музеїв [17, 10; 14, 36].

У статті «Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні» В. Дубровський наполягав на необхідності негайного впорядкування музейної справи та забезпечення «єдності музейної політики» у різних регіонах країни. Заслуговує на увагу і розроблена науковцем типологізація музеїв [18, 11].

Цікавою також є розвідка «Експурсійне питання на Україні». В. Дубровський простежив позитивну тенденцію до зростання «серед працюючих України інтересу до пізнання свого краю, його продуктивних сил, його історії, культури». Втім, історик виявив стурбованість, що експурсійна робота проводиться на низькому науково-теоретичному та організаційному рівні, а співпраця між центральними та місцевими залишається задекларованою лише на папері. В. Дубровський пропонував вжити невідкладних заходів по виявленню та виправленню недоліків у організації експурсійної справи [19].

Привертає увагу і студія В. Дубровського «До утворення центрального музею України». Він вважав за необхідне, за прикладом Грузинської СРР, створити центральний державний музей, завданнями якого було б вивчення та комплексне відтворення історії України. Музей мав стати головною науково-дослідною музейною установою республіки, яка б готувала кваліфікованих музейних працівників. На його думку, такий музей мав би складатися з 11 відділів: 1) геолого-палеонтологічного; 2) ґрунтів; 3) ботанічного; 4) зоологічного; 5) географічного; 6) археологічного; 7) антропологічного; 8) етнографічного; 9) українського мистецтва; 10) технічного і 11) соціально-історичного з відповідними допоміжними закладами (лабораторіями, майстернями) [20].

Кілька розвідок В. Дубровського стосувалися історії охорони пам'яток культури й природи в Україні [21; 22]. Витоки українського музейництва В. Дубровський пов'язував з Київською Руссю та запровадженням християнства. Бібліотеки Софії Київської, Києво-Печерської лаври, Михайлівського

монастиря, Чернігівського Спаського собору були першими осередками, де зосереджувалися рукописні книги й старожитності.

Важливим етапом розвитку музейництва в Україні історик вважав козацьку добу. Артефакти накопичувалися переважно у приватних зібраннях української старшини (Полетик, Миклашевських, Лизогубів, Апостолів й інших, церквах і монастирях. Втім, науковець не називав це «музейництвом у справжньому розумінні», оскільки колекції були закриті для широкого загалу.

«Організоване музейництво» у XIX ст. в Україні було пов'язане з національно-визвольним рухом, а ініціатива створення музеїв, за умов бездержавності, належала громадським установам, органам місцевого самоврядування та окремим меценатам.

Монографія В. Дубровського «Музеї на Україні» засвідчила позитивні зрушення у галузі музейного будівництва в Україні. У ній йшлося про значення музею як культурної установи і специфіку його роботи. В. Дубровський схарактеризував зібрання провідних музеїв України – Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г. Шевченка, Музею мистецтв Української Академії наук, Київської картинної галереї, Всеукраїнського музейного містечка (Києво-Печерської лаври), Харківського археологічного музею, Музею Слобідської України імені Г. Сковороди, Одеського історико-археологічного музею, Дніпропетровського краєвого музею та ін. Науковець звернув увагу на зростання кількості музеїв та їх відвідувачів, яке пов'язане із «культурним зростанням робітничих мас» [23, 12].

Робота «Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні» мала науково-публіцистичний характер і була присвячена теоретичним засадам музейництва в Україні. Завизначенням В. Дубровського, державні музеї здебільшого мали певну спеціалізацію, а місцеві – переважно краєзнавчий характер [23, 9-10]. Науковець розподіляв музеї за змістом колекцій з тієї чи іншої галузі й за територіальним обсягом його експонатів та діяльності. Він поділяв музеї на губернські, окружні, повітові та крайові [13].

Отже, музейна справа та її теоретичні засади належали до кола наукових інтересів В. Дубровського. Це було пов'язано з його посадовими обов'язками як голови музейно-бібліотечної секції Укрнауки у другій половині 1920-х рр.

Посилання

1. Биковський Л. Василь Дубровський (1897-1966): [Некролог] / Л. Биковський // Український історик. – 1966. – Ч. 1-2. – С. 92-97.
2. Коваленко О. Михайло Грушевський: тиждень в Чернігові / О. Коваленко, Г. Курас // Сіверянський літопис. – 1999. – № 1. – С. 144-156.
3. Дубровський В. Уривки зі споминів / Публікація і передмова Г. Кураса // Сіверянський літопис. – 2000. – № 6. – С. 145-150.
4. Заремба С.З. Становлення радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині / С.З. Заремба, О.Б. Коваленко //

Український історичний журнал. – 1983. – № 4. – С. 104-112.

5. Коваленко О.Б. Чернігівський інститут краєзнавства / О.Б. Коваленко // Історія України: маловідомі імена, події та факти: збірник статей. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 352-357.

6. Коваленко О.Б. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20-30-х рр. / О.Б.Коваленко // Сіверянський літопис. – С. 106-112.

7. Ткаченко В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщини у перше пожовтневе двадцятиріччя / В.Ткаченко. – К.: Знання, 2007. – 215 с.

8. Матяш І. Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси / І.Матяш – К., 2001. – 226 с.

9. Дмитрієнко М.О. Українське пам'яткознавство і музеєзнавство в науковій спадщині В. Дубровського / М.Дмитрієнко, О. Ясь // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – К., 1995. – Частина II. – С. 368-370.

10. Дубровський В. Всенародна бібліотека України (ВБУ) (3 IVго тому спогадів – «Харків») / В.Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 10 вересня. – С. 5.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 8, спр. 4, 31 арк.

12. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні / Р.В.Маньковська. – К., 2000. – 140 с.

13. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні // Український музей: Збірник 1 [Репринтне видання 1927 р.]. – К., 2007. – 478 с.

14. Дубровський В. Про потребу в планування історично-археологічних досліджень України / В.Дубровський // Наука на Україні. – 1926. – № 1. – С. 35-38.

15. Дубровський В. Поточні справи охорони пам'яток культури на Україні / В. Дубровський // Наука на Україні. – 1927. – № 2 – 4. – С. 348-356.

16. Дубровський В. Охорона пам'яток культури в УСРР / В. Дубровський // Охорона пам'яток культури на Україні. – Харків, 1927. – 159 с.

17. Дубровський В. Історично-культурні заповідники та пам'ятки України / В. Дубровський – Харків, 1930. – 76 с.

18. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва / В. Дубровський – К., 1927. – 16 с.

19. Дубровський В. Екскурсійне питання на Україні / В.Дубровський // Культура і побут. – 1926. – № 35. – С. 1.

20. Дубровський В. До утворення центрального музею України // Вісти. – 1926. – 27 січня. – С. 3.

21. Дубровський В. Як петлюрівці губили пам'ятки української культури та історії / В. Дубровський // Культура і побут. – 1926. – № 42. – С. 7.

22. Дубровський В. Музеї і пам'ятки культури й природи на Україні / В. Дубровський // Енциклопедія українознавства у 2 т. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. – Т. 1. – С. 1018-1027.

23. Дубровський В. Музеї на Україні / В.Дубровський. – Харків: ДВУ, 1929. – 59 с.

Казимир В.А. Музейное дело в научном наследии В. Дубровского

В статье систематизировано и проанализировано работы В. Дубровского, в которых рассматривается развитие музейного дела в Украине.

Ключевые слова: В. Дубровский, музейное дело в Украине.

Kazymir V.A. Museum management studies in the scientific heritage of V. Dubrovskiy

The article deals with the systematization and analysis of V. Dubrovskiy's works about Ukraine.

Key words: V. Dubrovskiy, museum management studies in Ukraine.

25.03.2012 р.

УДК [902-027.21(091):378] (477) «192/193»

А.С. Яненко

С.В. Тарнавська

ПІДГОТОВКА ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ КАДРІВ ПРИ МУЗЕЯХ УСРР (1920-ТІ – ПОЧАТОК 1930-Х РОКІВ)

У статті розглядаються форми підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів археологів при музеях УСРР упродовж 1920-х – початку 1930-х рр. Аналізується регламентація аспірантської підготовки у Одеському історико-археологічному музеї. Висвітлюється діяльність семінарів при Харківському археологічному музеї та при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка.

Ключові слова: УСРР, підготовка археологічних кадрів, музеї.

Період 1920-х – початку 1930-х років у вітчизняній історії позначився розквітом національної науки. Політичний курс коренізації (українізації) [8, 282-286] сприяв розквіту краєзнавчого руху, в рамках якого зріс інтерес до археологічних досліджень регіонів. У перші післяреволюційні роки були реорганізовані або утворені нові науково-дослідні інституції – установи при Всеукраїнській академії наук, вищих навчальних закладах, музеї, науково-дослідні кафедри тощо, які зосередили у своїх стінах більшість т. зв. сформованих дослідників і разом з тим покликали до життя проблему нестачі нових наукових кадрів. Підготовка й підвищення кваліфікації кадрів здійснювалась у формі семінарів і аспірантури. Майбутніх археологів готувала низка установ: Український науково-дослідний інститут матеріальної культури (Харків), археологічна секція науково-дослідної кафедри географії та антропології (Харків), Науково-дослідна кафедра історії України (з 1929 р. Науково-дослідний інститут історії української культури ім. акад. Д. Багалія, Харків), науково-дослідна кафедра геології (Харків). Потужними осередками підготовки кваліфікованих кадрів з історії та археології упродовж 1920-х – першої половини 1930-х рр. були також державні музеї історичного профілю.

У вітчизняній історіографічній традиції дослідники неодноразово зверталися до тематики вищої освіти 1920-х – 1930-х рр. Різні аспекти підготовки кадрів через аспірантуру розглянуті у роботах Я. Столярова [16], С.Ю. Семковського [15], Я.П. Ряппо [13], М.А. Бистрова [3], Л.В. Іванової [5], В.В. Липинського [9], М.М. Кузьменка [7], О.Ю. Осмолівської [12] та ін. Проте наразі не існує праць, у яких розглядається проблема підготовки археологічних кадрів при музейних аспірантурах й семінарах упродовж 1920-х – 1930-х рр.

Метою цієї роботи є дослідження підготовки та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР, визначення основних засад і принципів науково-освітнього процесу у музейних аспірантурах й семінарах.